

Prof. dr VLADIMIR RAŠKOVIĆ, Ekonomski fakultet, Beograd

MARKS-LENJINOVA NAUČNA TEORIJA O DRUŠTVENIM KLASAMA I SAVREMENE PROMENE KLASNIH ODNOSA

Sa stanovišta sadržinske određenosti društvenih nauka, posebno opšteteorijske sociologije, među najznačajnijim delima u sveukupnosti marksističkog učenja neosporno spada problematika klasa, klasnih odnosa i permanentnosti klasne borbe koja se vodila tokom istorije. To proizilazi već iz činjenice što je prva misao u analizi društvenih odnosa, u tako značajnom dokumentu istorijske vrednosti kao što je »Manifest Komunističke partije«, bila data o »klasama«, gde se kaže: »istorija svakog dotadašnjeg društva, pisao je Marks (izuzev istorije prvobitne zajednice) jeste istorija klasnih borbi«.¹

Međutim, u toj istorijskoj, suštinskoj određenosti razvitka društva, postavljaju se pre svega dva osnovna pitanja radi analize suštine klasnih odnosa i njihove evolucije, a to su:

1) Osnovni naučni, društveno-ekonomski i politički razlozi potenciranja značaja klasnih odnosa od strane klasika naučnog socijalizma i

2) Validnost značaja klasnih odnosa i klasne borbe tokom evolucije sve do savremenog perioda, kao potreba za odgovorom na pitanja u savremenom društvu: nestaju li ili ostaju klase? U čemu je njihov smisao i značaj? Zaoštravaju li se klasni odnosi ili je na pomolu njihova »nivelacija«, negiranje i nestajanje? Šta u tome pruža savremeni svet i dostignuća marksističke analize, misli i nauke?

*

Klasici naučnog socijalizma (a pre svega Marks) u nekoliko svojih radova skretali su pažnju na prevashodni značaj klasnih odnosa,

---

¹ Karl Marks, Engels, Manifest Komunističke partije, »Kultura« 1947, str. 3.

iako na neka od tih pitanja, koja je Marks i sam postavljao, nisu bili dati odgovori.

Prvo, interesantno je zašto je Marks upravo završnu glavu III toma »Kapitala« namenio analizi klasa. Ne znači li to da je upravo tom problematikom kao najvažnijom Marks hteo da da sintezu svog celokupnog dela, a naročito završnicu »Kapitala« svodeći saznanje o »materijalnom« na najbitnije odnose između ljudi — na klasne odnose, a sa tim da usmeri opredmećenje dostignuća društvene nauke na negiranje klasnih odnosa i stvaranje normalnih, prirodnih i od prirode čoveku datih i svojstvenih društvenih odnosa — bez eksploatacije i ponižavanja jednih od strane drugih, otvarajućih uz to i perspektivu prave, pravilne i pravedne ljudske istorije, nasuprot dotadašnjoj njenoj otuđenosti od »društvenosti« čoveka kao društvenog bića?

I, drugo, da li i tih nekoliko misli datih od strane Marksa o »klasama« daje povoda za savremene sociološke interpretacije o klasnoj »nivelaciji« i harmoničnosti klasnih odnosa ili klasni odnosi ostaju sa osnovnom funkcijom eksploatacije kao bitnom polugom razbora bez obzira na prividnosti ili realnosti manjeg ili većeg strukturalnog »grananja« i na jednoj i na drugoj strani klasnog pola.

Pa, uza sve to, da li je, na primer, pustoš »fašizma« tokom prve polovine ovog veka demantirala klasa sa osnovom eksploatacije suprotne klase s obzirom na to što su i »buržoaske države« ratovale jedna protiv druge, ili je to crna strana medalje klasnih odnosa, kao što i rasna segregacija ispoljava odnos »nacija« s klasnom određenošću?

A onda, suprotno tome, da li, danas »miroljubiva koegzistencija« znači mogućnosti i klasne harmonije različitih klasa — od nivoa dosledne komunističke politike (slučaj Jugoslavije) pa do onih država sa polufeudalnom hijerarhijskom strukturom društva i apsolutističkim karakterom vlasti?

Da li su, opet, mnoga lutanja i greške državnih poteza posledica nepoznavanja, nepriznavanja ili stvar svesnog odstupanja od klasnih odnosa, interesa, pobuda i ciljeva?

Iz svih tih, kao i mnogih drugih razloga, problematika klasa, prema tome, pobuđuje naučni interes u spektru lančanih uzročno-posledičnih odnosa za proučavanje i za odgovor na mnoga društvena, društveno-ekonomska i istorijska pitanja, i sa marksističkom orijentacijom u analizi realnih društvenih odnosa savremenog društva i njegovog razvoja.

MARKS-LENJINOVA TEORIJA O KLASAMA

Razvoj dijalektike društva išao je tokom čitave njegove istorije kroz splet mnogobrojnih saznanatih ili objektivno postojećih i van naučno verifikovane analize, društvenih odnosa u različitom smislu. To su: istorijski odnosi, socijalni (u domaćem smislu), rasni, nacio-

nalni, religiozni, politički, ideološki, etnografski, etnički, etički i mnogi drugi slični, kao i oni divergentne prirode.

Međutim, svi se ti odnosi svode na karakter produktivnih odnosa, a oni se u svojoj neposrednoj posledičnosti ispoljavaju u *klasnim* odnosima, zapravo kroz osnovnu protivrečnost između ljudi posredstvom vlasništva na sredstvima za proizvodnju i kroz alijenciju od tog vlasništva za račun vlasništva radne snage koje je i jedino osnova egzistencije čoveka rada i njegove porodice.

Pokretačka snaga razvitka klasne istorije snagom prevazilaženja i uspostavljanja na permanentno višem nivou klasnih, a u njihovoj posledičnosti sazrevanja i antagonističkih odnosa, ispoljava se kao »točak zamajac« u razvitku ljudskog društva sa istorijskom zakonitošću prevazilaženja tih odnosa i negacije, sve do besklasnog društva.

Međutim, sa nestankom antagonističkih klasnih odnosa (likvidacijom privatne svojine i podruštvljavanjem sredstava za proizvodnju) nestankom karakterističnim za socijalističke zemlje i »svetski proces socijalističkog preobražaja«, klasni odnosi odzvanjaju kao »eho« svugde tamo gde i u meri koliko i na koji način se održava, modifikuje, u novim uslovima ispoljava ili pod raznim vidovima »maskira« eksploatacija u smislu neadekvatnosti nagrade rada u odnosu na doprinos društvenom radu određenog subjekta.

Kroz »dijagnosticiranje« tih posledica na konkretnom radnom čoveku (sa njegovim radnim sposobnostima i stvaralačkim mogućnostima), van verbalističkog poimanja prava, slobode i oslobađanja rada i čoveka po apstraktnom pojmu za »razliku od drugih živih bića«, — klase se odražavaju, pre svega, kroz njihovu osnovnu funkciju *eksploataciju*, i ukoliko ta funkcija postoji, makar i kroz modifikaciju suprotnu klasičnim klasnim odnosima, baziranim na privatnom prisvajanju rezultata rada drugih posredstvom vlasničkog prava nad sredstvima za proizvodnju, postoje, de facto, u izmenjenim formama adekvatno tome i klasni odnosi.

Za socijalistička društva, iza granice nestanka klasičnih klasnih odnosa, funkcija »eksploatacije« se kao barometrom meri primenom načela »nagrade prema radu«, pri čemu se odstupanje od tog načela u istom odnosu identifikuje sa funkcijom eksploatacije, a time se odstupaju i od doslednih socijalističkih društvenih odnosa.

*

Kad se sve to ima u vidu, onda se mogu naslućivati odgovori: zašto je Marks u III tomu »Kapitala« nameravao da završi svoje monumentalno delo sa klasama; zašto »Manifest Komunističke partije« počinje »klasama«. Zašto i Lenjin smatra klasne odnose »ugao-nim kamenom marksističke sociologije«; zašto su međuljudski odnosi protivrečni do antagonističkog nivoa sve dok postoje klase, i zašto se danas (naročito posle II svetskog rata) pune biblioteke »kla-

sama«, a ipak se iza prividnosti pojavnih oblika i drugog, ne ide do kraja u njihovu suštinu. I, na kraju, zašto pojedini naučnici potiru tu i tamo u svojoj nedoslednosti »objektivnost« da bi se priklonili, a negde i robovali, »partijnosti«, daleko i ispod one ograničenosti partijnošću i vremenom ispoljenom kod Aristotela, Smita, Rikarda, Hegela, pa i nekih »viđenih« savremenika u današnjim tokovima razvitka naučne misli.

*

Marks je u svojim radovima isticao i ono što je Lenjin kasnije razrađivao, da se razlike među ljudima od istorijskih, socijalnih, nacionalnih i sl. do ideoloških, političkih, religioznih i dr. svode na razlike višestruke prirode, te da se... »težnja jednog dela članova datog društva kosi s težnjama drugog dela, da je život pun protivrečja, da nam istorija pokazuje borbu između naroda i društva, a tako isto i unutar njih, a osim toga, i periodično smenjivanje revolucije i reakcija, mira i ratova, zastoja i brzog napretka ili propadanja, — to su uopšte poznate činjenice«.²

Te protivrečnosti je pratila i »pred oko« izbacivala istorija svom svojom očiglednošću. I tu građanska nauka predmarksističkog perioda pored »deskriptivnog« nije davala naučna saznanja u izrazu »uzročno-posledičnog« — ni naučnog, ni zakonomernog. To je pratilo čoveka i društvo kao hod »prirodnog«, kome se povinuje, podređuje, pa i robuje, bez snage da sazna te protivrečnosti, i da akcijom kroz opredmećenje tog saznanja okreće hod istorije u željenom pravcu, u smislu — »ljudi stvaraju istoriju«.

Međutim, »marksizam je dao rukovodeću nit koja omogućava da se otkrije zakonitost u tom lavirintu i haosu, naime: *teoriju klasne borbe* (podv. V. R). Samo izučavanje celokupnosti težnji svih članova datog društva ili grupe društava, može da dovede do naučnog određivanja rezultata tih obeležja. A izvor protivrečnih težnji jeste razlika u položaju i uslovima života onih *klasa* na koje se svako društvo raspada«.³

Svoditi tako sve bitne društvene odnose, odnose između ljudi i razlike u životu i radu društvenog karaktera, na klasne odnose, značilo je već samim tim naučni poduhvat »otkrivanju osnovnih i mnogobrojnih protivrečja u društvu, prouzrokovanih razlikama, u osnovi kojih su stajali klasni odnosi i klasne protivrečnosti. Time je otkrivena suština društvenih protivrečnosti koje se izražavaju kroz permanentnu klasnu borbu za njihovo prevazilaženje, nakon čega rezultira razvitak društva po vlastitim osnovnim tokovima. — To je i bitna marksistička tekovina u društvenoj nauci.

² Lenjin, Karl Marks, Uvod u Marksizam, »Kapital I«, »Kultura«, 1947, Bgd. str. XIX.

³ Ibid.

A određivanjem društvenih protivrečnosti i bitnih razlika društvenog karaktera između ljudi klasnim odnosima, i izvođenjem klasa opet iz protivrečnosti materijalne prirode na svojinske odnose rada i kapitala izražen je istovremeno i odnos sa onim građanskim teorijama koje su se uplele čak i u pojmovnu problematiku klasa robujući prividnosti i sa nedovoljnom snagom subjektivizma.

Iza »faktora« — ostala je nesaznata suština pojmovne određenosti klasa, svedena na eklektički tretman. Tako izvesni mislioci smatraju da čak i ne postoji objektivna istina pojma klasa — pa se u toj meri i odstupa od mogućeg naučnog saznanja. Šarenilo raznovrsnih pojmova ide od Hero Moellera koji klasnu pripadnost uslovljava visinom i izvorom prihoda (što bi inače Marks ismejao prigovorom klasne podele »uslovljene« podelom rada, pri čemu bi onda i učitelji bili jedna klasa, jer im je izvor prihoda isti). Fric Kroner poima klase kao društvene grupe određene društvenim statusom, društvenim vrednovanjem i ekonomskim uslovima. Pareto ih razvrstava determinisanošću kriterijumom elita, a Marks Veber po mogućnostima izvesnih šansi (maltene još i mogućnostima — »da im je bog isti« — V. R.), Šumpeter ih razlikuje po društvenim funkcijama i sl. Sorkin je, na primer, navodio da ima osam elemenata, a Gurvič čak i jedanaest, po kojima se klase razlikuju, odnosno što im određuje pojam i smisao postojanja. Guvrič čak smatra da su klase karakteristične samo za kapitalističko društvo. A postojanje klasa samo u kapitalizmu (po Gurviču) znači još dalje odstupanje od naučne teorije o klasnom društvu, gde su upravo pretkapitalističke društveno-ekonomske formacije bile rigoroznije u klasnoj podeli i sa beskrupuloznijom eksploatacijom, koja je u »normu« klasnih odnosa uključivala i fizičku likvidaciju podanika (kao što je bilo robovlasništvo), za razliku od kapitalizma gde su klasne podele daleko tolerantnije na osnovu formalnih, široko razvijenih sloboda, pa makar i uz ekonomsku nužnost eksploatacije sa činom prodaje svoje radne snage. Uz takvu istorijsku neodređenost i pozitivistički tretman klasnih odnosa, karakteristična je za Gurviča i pojmovna konfuznost klasa koja ih ne interpretira po suštinskoj strani vlasničkog odnosa rada i kapitala, već više po njihovoj »nadfunkcionalnosti«, »razvijenoj strukturisanosti«, »preovlašivanju kolektivne svesti«, one su »grupacije sa uslovnom prinudom« i sl.⁴ A to, u stvari, ispoljava pozitivističku i kvantitativno-strukturalnu površno-prividnu stranu klasnih odnosa, koja je u posledici, i uz pozitivnu distancu Gurviča od improvizatorskog tretmana klasa, odvela na podelu klasa kroz njihove »uloge«, »položaje« i sl. A sa osnova »uloge«, a ne »vlasništva« prethodno, pa onda »uloga« posledično, gubila se »eksploatatorska funkcija« kao sadržinska spona vlasničko-vladajućih klasa prema podređenim, i iz toga su se, de facto, gubili suština i naučni tretman klasnih odnosa.

⁴ George Gurvich »Le Concept de classes Sociales de Marx a nos jours« Paris, 1954. (prev. V. P. S. Bgd.)

Takvu nedoslednost, koja je u suštini izraz »partijnosti« građanskih mislilaca u oblasti klasnih odnosa u celom toku Marksovog i postmarksovog perioda, razrešio je Lenjin u »Velikom počinu« na do danas neprevaziđeni način. Lenjin suštinski određuje pojam klasa čime je kroz ovu, inače najznačajniju materiju marksističke sociologije i bitnosti društvenih odnosa, u stvari i podigao analizu problematike klasa na pijedestal nauke, a sociologiji od apologije i deskripcije utisnuo pečat naučne, marksističke sadržajnosti.

Lenjin u svojoj definiciji⁵ ističe, pre svega, (suprotno inače dotadašnjem marksističkom i pozitivističkom tretmanu) istorijsku određenost klasa — znači njihovu dijalektičku determinisanost nivoom razvoja proizvodnje — čime se određuje i početak i kraj, nastanak i prestanak klasnih odnosa, a time i klasne istorije društva. U osnovi ove problematike leži materijalna osnova postojanja klasa, koja sa istorijsko-materijalističkog stanovišta određuje njihovu »dijalektiku razvitka« ali ne kao večnost, stabilnost, niti pak »dar Božji«, sa gospodstvom i vladavinom jednih nad podređenošću i eksploatacijom drugih.

Drugi elemenat u Lenjinovoj definiciji klasa jeste odnos — svojinski odnos prema sredstvima za proizvodnju, koji opet, sa svoje strane, znači samo pravni izraz za određeni karakter produkcionih odnosa. Iz tog svojinskog odnosa — kao uzroka proističu kao posledica i uloge u organizaciji rada. Takav stav dijalektičke analize postavio je na noge, (pre, pa i posle Lenjina), do današnjih dana, sve »teorije« o prevashodnosti »uloge« u organizaciji rada, kao osnovnom i determinišućem faktoru klasne podele, iza čega nastaje i »društvena racionalnost« vlasničkih klasa — vladajućih i eksploatatorskih, pa otuda i »pozitivnost« njihovog postojanja.

Međutim, marksistička analiza dijalektičke povezanosti »vlasništva« i »uloge« kao uzročno — posledične zavisnosti je, sasvim suprotno, dokazivala izlišnost »uloge« kao osnovne funkcije klasa koju je čitav period razvoja odnosa rada i kapitala pokazao, a posebno sa savremenim razrastanjem »menadžerske kaste« kao opunomoćenika i snažnog zamenjivača vlasnika — čak i do potpunog istiskivanja vlasnika iz organizacije i njihove uloge u procesu rada.

A time, na drugoj strani »klasnog pola« (radnička klasa) — nastaju dva »tega i utega« koje ona nosi i izdržava vlasnika sredstava za proizvodnju (bivšeg po svojoj bilo kakvoj racionalnoj ulozi — upravljачkoj i sl. u procesu rada i stvarnog u pravnom posredovanju vlasništva) i menadžera — opunomoćenika vlasnika. A to znači da se od viška rada, tačnije, viška vrednosti skida i za profit vlasnika i za basnoslovno visoke plate menadžera.*

⁵ Lenjin, Velika inicijativa.

* Prema nekim podacima (V. Fakardova procena), u SAD ima oko 100 000 menadžera sa prihodom od 15 000—20 000 dolara godišnje, 50 000 sa prihodom do 50 000 dolara, oko 20 000 do 100 000 dolara, a 4 000 najviših na menadžerskoj lestvici ima i preko 1 000 000 dolara godišnje. Predsednici kompanije imaju

Uz sve te elemente, ostaje i poslednji završni i odlučujući elemenat u klasnoj podeli — i pojmu klasa, a to je raspodela — »način dobijanja i raspodele onog dela društvenog bogatstva kojim raspoložu« (Lenjin). Svi elementi pojma klasa podređuju se raspodeli kao prema »strategijskom cilju«. A to znači, da se kroz evoluciju klasnih odnosa u novijoj istoriji ispoljava snažna modifikacija svih ostalih elemenata: pre svega priznanje radničkoj klasi kao »društvenom faktoru« — priznanje koje predstavlja zahtev istorijskih okolnosti XX veka u evoluciji društvenih odnosa.

Tako je marksistička analiza pokazala (kroz suštinsku pojamovnu određenost klasa i njihov istorijski razvitak) zakonitost proces njihove negacije i istorijske prolaznosti (suprotno tvrdnjama o njihovoj večnosti) i suprotno pojamovnoj neodređenosti i »subjektivističkim tretmanima« koji ne prestaju ni danas da nagađaju šta klase znače same sobom, odnosno da ih na svoj način i za »svoj interes« tumače po želji a ne po svom stvarnom biću istorijski determinisanom.

ANALIZA GRAĐANSKO-SOCIOLOŠKIH SHVATANJA O KLASAMA

Sa takve neodređenosti pojma klasa i suštine njihova bića, nastale su u građanskoj sociologiji raznovrsna klasna podela i različitost tretmana strukture klasnog društva. A to subjektivizmu ide na ruku kad se isključi funkcija eksploatacije kao osnovna spona i istovremeno bitna razlika klasne podele i polarisanja »klasnih blokova«, iako na jednom ili drugom klasnom polu, prirodno, i mogu postojati razlike. Po »logici stvari« to su »strukturne razlike«, »nižeg«, »srednjeg« i »višeg«, u okviru kojeg inače postoji »eksploatacija« kao suštinska razlika klasnih odnosa, ali samo sa razlikom »nižeg«, »srednjeg«, »višeg« obima i intenziteta. Radnik koji obavlja proste radne operacije i onaj koji radi složen posao na prvi pogled su »dva sveta«, ali su obojica eksploatisani, kao što su sitni kapitalist i krupni magnat »eksploatatori« s razlikom u obimu eksploatacije, ali ih to čini istom klasom.

Ne uviđajući, zapostavljajući ili svesno ispuštajući funkciju »eksploatacije«, građanska sociologija gradi klasnu strukturu na više klasa. Engleska uglavnom na tri: višu, srednju i radničku klasu; Amerika na šest: višu-višu (najvišu), višu-nižu, srednju, nižu-srednju, višu nižu, najnižu.^{5a}

i preko 100 000 dolara godišnje. Predsednici kompanija imaju i preko 200 000 pa čak i do 600 000 dolara godišnje. Procenjuje se, na primer, da 24 menadžera kompanija i korporacija imaju plate preko 300 000 dol; 50 njih od 200—300 000 dol., 290 od 100—200 000, a 276 od 33—100 000 dolara, godišnje. Ovim prihodima se dodaju još i dividende od mnogih akcija koje menadžeri poseduju učestvujući u kapitalu drugih kompanija i čija suma često premašuje i po nekoliko puta primanja koja u vidu plata dobijaju u toku jedne godine. (Dr V. Rašković, Sociologija, Bgd. 1974. str. 189).

^{5a} L. Warner, *The Social Classes in America*, 1949.

Na prvi pogled ovde se radi o »nivelaciji« i »harmonizaciji« klasne strukture buržoaskog društva sve i do perspektive ukidanja klase »mirnim putem« i nestajanja sa pozornice društvenih odnosa, istorije klasnih odnosa. (Olako se okreće i zaključku izlišnosti »revolucionarnih preobražaja« s rizikom ljudskih i materijalnih žrtava, ako već i sam tok razvoja ljudskog društva ide tim putem).

Međutim, negiranje klasnih odnosa ide ne preko njihove »strukture« već pre svega »sadržine, a to znači preko funkcije eksploatacije u osnovi čega leži privatno vlasništvo sredstava za proizvodnju. Inače, suprotno tome, strukturalno gradiranje »klasne strukture« društva može da ide u nedogled poput podele rada sve do pojma profesije, a tome nema kraja.

Kao opšti stav američke sociološke misli o klasama, smatra se da su one plod »multidimenzionalne stratifikacije u modernom društvu«⁶ i da u sferi najkompleksnijeg fenomena... »klasa je primarni sloj«.⁷

A onda, pošto se moderno kapitalističko društvo »okreće« uglavnom oko tržišta, i u relaciji robe i radne snage jedne, kako se kaže, moderne ekonomije, to klase egzistiraju iz razloga različitih životnih šansi u odnosu na ova tržišta — robe i radne snage. Pa se onda tvrdi (u veberovskom smislu) da ko uživa slične životne šanse, i u istoj je klasnoj situaciji, konstituise jednu društvenu klasu.⁸

Smatra se dalje da se geneza klasa provlači od feudalnog društva kroz razvoj industrije i moderne tehnologije, a u kapitalizmu od malih radionica do gigantskih korporacija monopolističkih pozicija, te se onda time prouzrokuje i nastanak moderne klasne strukture.⁹

Naravno, to »modernizuje« klasne odnose, ali ne menja njihovu suštinu. Eksploatacija ostaje u njihovoj osnovi ali se samo menjaju njene forme. Kapitalizam se standardizuje kao sistem na sistemu eksploatacije. Osnovni tokovi razvitka determinisani su osnovnim odnosima osnovnih klasa. A to samo potvrđuje istorijsku kategoričnost klasa — njihovu modifikaciju istorijskom određenošću, uz zadržavanje suštine klasnih odnosa — koja određuje i osnovni tok kretanja kapitalističkog društva.

Klasna podela buržoaskog društva prema smislu građanske sociologije, na primeru Amerike, ispoljava, uglavnom, suštinu klasnih odnosa u sledećem:

Srednja klasa, karakteristična je u mnogim zemljama, te, ukoliko se jedno kapitalističko društvo više razvija u industrijskom smislu — to se time otvara sve veća perspektiva razvitka ove klase. A sa razvitkom preduzeća i povećanjem plata zaposlenih narastaju

⁶ James B. McKee, *Introduction to Sociology*, Michigan, 1969. str. 268—269.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

potrebe ne samo za povećavanjem administrativnog i upravnog aparata već i onog koji obavlja tehničke, ekonomske i organizacione funkcije — inženjeri, proizvodni eksperti, naučni istraživači i računovođe.¹⁰

Ovo nije srednja klasa u smislu XIX veka, već samim tim što je školovana i specijalizovana — i što ne deli dobit iz profita niti poseduje svojinu, istovremeno nisu na istom »stratumu« kao radnici, a posao im, uz to, zahteva »obrazovanje« i »specijalizaciju« — već oni nadziravaju druge, imaju i određenu »vlast«, pa time čine novu srednju klasu, suprotnu onoj iz XIX veka.

Nova srednja klasa sačinjava zaposlene i više plaćene »white collar«: plaćeni menadžeri, egzekutori, tehnički specijalisti i sl. A onda se smatra da je ova srednja klasa koja dolazi ne na osnovu vlasništva (pogotovu ne vlasništva nad sredstvima za proizvodnju) sitnog dometa i ograničenih mogućnosti eksploatacije, već svoju »klasnu poziciju« određuju na osnovu profesionalnog statusa u podeli rada, zasnivajući, uz to, svoju moć na kvalifikacijama i specijalizovanom znanju.

To znači, na primer, ako se sa istom profesionalnom određenosti bavi neko srednjim biznisom, zapošljavajući (a to znači i eksploatišući) druge, a oni samo »koriste« svoju profesiju za veliku platu, onda prvi pripada srednjoj klasi, a drugi ne, jer je klasno vezan vlasništvom i klasnim odnosom sa drugim.

Tako, na primer, Peter Draker, (koga nazivaju »društveni radnik«) naziva ovo »društvo zaposlenih«, i ističe pojavu porasta širokih razmera srednje klase plaćenih profesionalaca, koji, zajedno sa radničkom klasom, čine većinu stanovništva i čiji životni status zavisi od njihovog rada za nekog poslodavca, koji je više pod »organizacijom« nego subjektom — ličnošću, i to organizacijom kojoj diriguju ličnosti takođe zaposlene.¹¹

Znači, zaposlenost kod zaposlenih — sila organizacije i profesije, a ne vlasništvo. Ovime se ili ukriva vlasništvo ili viša klasa. A istina je da moderno, tj. razvijeno industrijsko društvo tu pojavu i nameće. Tu je P. Draker logičan.

Viša klasa — Ona je danas iščezla u kvantitativnom smislu (smatra se u građanskoj sociologiji) i postala malobrojna a uz to gubi svoju nekadašnju neprikosnovenu moć. Oporezuje se radikalno, a ona se time »dobrovoljno« saglašava radi održavanja »svog« sistema, nudeći danas više svoj politički angažman nego neprikosnovenost svoje ekonomske moći. Industrijalizacija »prekraćuje« višu klasu i »prizemljeno plemstvo«, te izgleda da viša klasa i ne egzistira u industrijskom modernom društvu i savremenim društveno-ekonomskim odnosima. Uz to, tvrdi se da aristokratija više i nema »postojanog značenja«. I to može biti samo istorijska farsa. A po

¹⁰ Ibid.

¹¹ Peter Drucker, »The Employer Society«, American Journal of Sociology, 57. str. 358, 363.

američko-sociološkom tretmanu, ako viša klasa i postoji, onda se ona razlikuje od više srednje klase po nekoliko pokazatelja: dohotku, vlasti, privilegijama, stilu života i funkcijama u podeli rada.¹²

Koliko pak viša klasa stvarno postoji u SAD, kao inače ekonomski najsnažnijem klasnom društvu, među sociolozima ne postoje jedinstvena gledišta. Uglavnom su prisutna dva osnovna shvatanja: po jednom, viša klasa postoji kao stara klasa-familija sa velikim bogatstvom i obeležjima svoje »ograđenosti« od drugih određenim stilom života, formirajući se tokom razvoja u ekskluzivnu »status grupu«, odvojenu i po drugim faktorima (pored bogatstva), naročito lokalnim okolnostima, dok se te »grupe« gube na nivou društva (ne razlikuju se).

Druga »klasa«, koju američki sociolozi ubrajaju u »moćnike« i koji pretenciozno utiču na vlast jeste »nova menadžerska klasa«, koja nastaje na poznatoj podvojenosti vlasništva i kontrolnih i upravljačkih funkcija. Ona korporira u donošenju odlučujućih odluka i određivanju svog mesta bez svojine nad sredstvima za proizvodnju. Neki sociolozi, na primer, Džems Bernham, uviđaju njenu »društvenu opasnost« čak i u smislu vladajuće klase u industrijskom društvu. Oni sebe smatraju čak i »stvaraocima revolucije«, »tendencioznijim« i od onih u Marksovu smislu.¹³

Ovo su teze — i smele, i utopističke, ali i realističke, bar u tome što uočavaju »menadžerski fenomen« u klasnoj strukturi građanskog društva (naročito visoko razvijenog) koje, što je inače izuzetno važno, izmiče pažnji društvenih mislilaca. Ukratko, menadžerima se kompenzira savremena nemoć (pa i preživlost) vlasnika.

Ovde je specifičan odnos »objektivnog« i »subjektivnog«. Znatnim delom američka privreda i društvo koračaju putevima koje im trasira »menadžerska kasta«, koja je subjektivno »materijalno stimulirana«, da njene inicijative često prevazilaze značaj onih »briga« koje nosi vlasništvo.

Značajno je gledište S. V. Milza koji smatra da odgovarajući dohodak nove menadžerske klase dozvoljava joj da nadmašuju vlasničku elitu u okviru skoro istog »stratuma« korporiranih bogataša, pa ih čak i naziva ne »klasnom« već »moćnom elitom« koja se sa osnove bogatstva uzdiže u vrhove političkog vođstva i vojne elite koja u jedinstvu interesa i ideologije dolazi na poziciju dominacije Amerikom.¹⁴

No, naravno, ovo nije dominirajuća elita poput aristokratije feudalnog doba (koja je uticala sa svih aspekata društvenog života) već je to elita bez koje se ne može. Slično se događa i sa vojskom, koja u miru ne vodi rat, ali je sposobna da unese »sebe« u vlast i da povećava svoj udeo u nacionalnom dohotku.¹⁵

¹² James B. McKee, Introduction to Sociology, Michigan, 1969. str. 272.

¹³ J. Burnham, The Managerial Revolution, New York, 1941.

¹⁴ Wright Mills, The Power Elite, New York, 1956. str. 145—147.

¹⁵ James B. McKee, Introduction to Sociology, Michigan, 1969. str. 272.

Tako se menadžerska elita svojom nezamenljivošću i razrastanjem nametnula visoko razvijenim industrijskim kapitalističkim društvima. Ona poseduje značajan udeo u ekonomskoj i društvenoj moći, pri čemu politička strana ostaje na koloseku onih »vlasnika« i »moćnih imena kapitalizma« samo da brane »sistem kao sistem«, makar da im »menadžerstvo« i potkopava teren pod nogama svojom pozicijom u ekonomskim odnosima zasnovanim ne na »vlasništvu«, već, de facto, podeli sa »vlasništvom« u »efektivi«, tj. u basnoslovnim platama, premijama i sl. Smatra se da to i čini »novu plaćenu klasu«, karakterističnu naročito za SAD, koja sa militarizmom sačinjava širi segment stanovništva nego što je bila stara srednja klasa, pa i ona sa višim društvenim statusom na osnovu privatnog vlasništva i materijalnog iskustva.

U buržoaskom društvu se tome »dodaju« »white-collars« (»ljudi sa belim okovratnikom« — nameštenici) koji, uz povećanje srednje klase, kao rezultata »podele rada«, čine najsnažniji faktor u klasnoj strukturi buržoaskog društva.¹⁶

Radnička klasa — sasvim prirodno, sve ove promene doživljava i na samoj sebi. One utiču i na promene u radničkoj klasi i sa osnova radničke klase u povratnom dejstvu na nju samu.

Međutim, radnička klasa se »podigne u kvalifikacijama« i ako se rasuđuje »logikom« samo uticaja podele rada kao prevashodnim značenjem, onda se radnička klasa u »svojoj strukturi« ne menja ni u kom slučaju poput srednje klase, da bi se moglo govoriti o »staroj« i »novoj« radničkoj klasi.

U ranijim industrijskim društvima, osnovna radnička klasa (osnovni segment njene strukture) bila je masa sa polukvalifikacijama koja je direktno uključena kao noseća snaga u procesu proizvodnje. Ali je i tada postojala razlika po »piramidnom ustrojstvu« od dna do vrha: radnici sa prostim alatom i sa mehanizovanom aparaturom, što se ispoljavalo i u razlikama plaćanja radnika. Postojala je time i »radnička klasa« sa većim stepenom klasne svesti i klasa »polukvalifikovanih« i neobrazovanih, kao što su bili oni koji su dovedeni u metropole (po tradiciji) kao robovi ili crnačke familije.¹⁷

Uz to dolaze i »povremeno zaposleni« (lutajući radnici za poslom) pa onda radnici u poljoprivredi koji su obično sačinjavali neobrazovane i »niže« slojeve radničke klase, kako po kvalifikacijama, tako i po obrazovanju.

Sve to govori o »pluralnosti« na određen način i u okviru radničke klase, o njenom »jedinstvu« na klasnoj poziciji i o »razlikama« na profesionalnim zanimanjima, platama i uslovima rada. To se ispoljavalo i u posebnoj sindikalnoj organizovanosti i sl. (kao što je bio slučaj u Evropi, i početkom ovog veka, a u SAD od 1930). Tako se smatra da su visokokvalifikovani samim uticajem mehani-

¹⁶ Ibid, str. 273.

¹⁷ Ibid, str. 271

zacije i automatizacije podizali svoj »društveni, klasni status« sa platama i uslovima života i rada, dok su nekvalifikovani i polukvalifikovani ostajali takvi kakvi su bili i osećali na sebi samo opšti talas poboljšanja uslova života i rada, ali ne i po »statusu« svog klasnog položaja u klasnoj strukturi društva.

Međutim, ovde se sa dosta smisla interpretiraju promene u »sastavu« radničke klase po — njenoj funkciji uloga u procesu rada, a ne i po otuđenosti od vlasništva nad sredstvima za proizvodnju i otuđenosti od rada. Iza prividnosti se ne sagledava suština, a upravo u tome i jeste bitno pitanje promena koje nastaju i na strani radničke klase, poput promena u drugim klasama građanskog društva u visokorazvijenim zemljama.

Američki sociolozi obično smatraju da su Marksovi pogledi na klase i klasne odnose, koji su uticali i na društvenu misao o klasnim odnosima, karakteristični za evropske zemlje — za stari svet ekonomskih potencijala. Za Ameriku, međutim, da to nije karakteristično, čak ni u smislu — da li klase egzistiraju bar u mislima.

Ovo je, bez sumnje, subjektivističko gledište, jer nigde više literature o klasama nego u SAD. A, uz to, i američka sociologija priznaje da Marks nije prvi koji je naglašavao značaj klasa za ljudsko društvo,¹⁸ što je, uostalom, i sam Marks priznavao.¹⁹ A onda se ne može nečemu pridavati takav značaj, ako ne postoji (sic!). Naprotiv, klase ne samo što postoje u Americi već su i u ovom društvu, kao uostalom i tokom čitave klasne istorije, njena osnovna »pokretačka snaga«.

Uza sve to, američka sociologija u jednom svom delu navodi da su »konzervativni mislioci« XIX veka smatrali da je stabilan klasni red u društvenoj vrednosti i moralnim pravima — postojanja klasa. A kada su naglašavali doprinos postojanja klasa društvenoj stabilnosti, Marksova analiza je onda išla na klase kao izvor konflikata i društvenih promena.²⁰ To je, očigledno, tačno, jer, Marks je posmatrao klase u razvoju, u dijalektičkom smislu, dakle kao istorijsku (a ne večitu) kategoriju, pa kada se danas naglašava rast srednje klase na milione i milione, u jednoj gigantskoj američkoj ekonomiji, onda je to upravo rezultat klasnih odnosa po osnovu odnosa rada i kapitala, to jest vlasništva sredstava za proizvodnju i vlasništva radne snage. Granice po toj osnovi, naravno, ne postoje u diferencijaciji na jednoj i na drugoj strani, kako u usponu tako i u padu na sopstvenoj klasnoj lestvici, po pravilu, i po izuzetku, na prelazu od jedne ka drugoj klasi na istoj ili približnoj ravni klasnih odnosa (na primer, na prelazu od radničke klase ka srednjoj, ili raslojavanje srednje klase i njeno proletarizovanje).

Američka sociologija navodi čak i to da ni američka ideologija ne polaže mnogo na klasnu strukturu, pogotovu ne na klasnu za-

¹⁸ Ibid., str. 260.

¹⁹ Marks, Engels, Izabrana dela II, str. 442—443.

²⁰ Jams B. McKee, Introduction to Sociology, 1969. Michigan, str. 260.

tvorenost. A ekstremna gledišta idu i dotle da postavljaju pitanja: da li klase uopšte i postoje (sic!).

Međutim, kada je Pol Galup (Galupovo ispitivanje) postavio pitanje samo o tri klase (reklo bi se na tendenciozan način) u američkom društvu, onda se ogromna većina ispitanika ne samo po osećanju već po pripadnostima — opredelila za »srednju klasu«, i to:

viša klasa 6%, srednja klasa 88% i niža klasa 6%²¹.

Kasnije, psiholog Ričard Senters je 1945. na nacionalnom uzorku muškaraca postavio pitanje izbora od četiri, umesto tri klase po ranijem Galupovom ispitivanju (gdje je u odgovorima, očigledno, bila pomešana radnička i srednja klasa) i dobio sledeće odgovore:

Klasa	Procenat
— Viša klasa	3
— Srednja klasa	43
— Radnička klasa	51
— Niža klasa	1
— Ne zna	1
— Ne veruje u klase	1

A u drugom ispitivanju²² o sopstvenoj klasnoj identifikaciji muškarca (belih) u Americi (posle 1958) Mičigenskog univerziteta i dr.) proizilazi da su od 1945. do 1952. promene u klasnoj strukturi sledeće:

Niža klasa od 51% do 59%

Srednja klasa od 43% do 35%

Viša klasa od 3% do 1%

Odbacivanje ideje o klasama ostalo je isto (1% i 1945. i 1952) i nepoznato od 1% do 2%.

Nastale promene su, znači, u pozitivnom smeru za račun povećanja (i priznavanja) statusa radničke klase od 51% do 59%; zatim smanjenje više klase sa 3% na 1% (znači tri puta); srednje klase sa 43% na 35% i dr.

Očigledno je da u jednom društvu — američkom, gde je dominirajuće »vlasništvo« i u materijalnoj sferi i u psihi ljudi, i gde se »teži« ka klasi koja nešto poseduje, dok se radnička klasa smatra prirodnom, objektivnom ili aktiviziranim »opozicijom« postojećem klasnom stanju i kapitalističkom poretku, — da se i u takvim društvenim relacijama većina stanovništva opredelila u odgovoru (i porred priželjkivanja za »višom klasom«, odnosno »višim statusom« u klasnoj hijerarhiji) za »radničku klasu« (51%).

Za posljednjih tridesetak godina stanje se izmijenilo. Daleko je više na brožčanom usponu radničke klase na klasnoj lestvici američ-

²¹ P. Galup: The Pool of Democracy, New York, 1940 — str. 169.

²² David Krech, Individual in Society, London, 1962.

kog društva. Doduše, mnogi Amerikanci smatraju svoje društvo »otvorenim«, pa čak ne misle o klasnim granicama (pogotovu ne u smislu aristokratske zatvorenosti); te im tako srednja klasa izgleda najprihvatljivijom za »svoj« segment klasne strukture.

Međutim, i ta shvatanja evoluiraju. Pojmovi o siromaštvu i rasama, o životu i getu miliona ljudi menjaju se, pa se onda smatra da je pripadnost srednjoj klasi stvarnost — živeti na periferiji, uživati relativnu klasnu privilegiju.²³ Tako da danas Amerikanci smatraju da imaju veću jednakost među sobom nego nekada.

EKSPLOATACIJA — SUŠTINA KLASNIH ODNOSA I ISTORIJSKA ZAKONOMERNOST NEGACIJE KLASA

U građanskoj sociologiji nigde se ne analiziraju suštinske razlike već samo kvantitativne. Ne po osnovu rada i vlasništva već po »spoljnim« faktorima. A to je — ne vidi se »eksploatacija« kao osnovna funkcija suštinske prirode koja utiče i na kvantitativne razlike klasnih odnosa.

Naravno, razlike postoje i u tome šta treba podrazumevati pod »eksploatacijom«, koja ne dolazi sama po sebi već ima za svoju materijalnu podlogu »*klasni odnos*«. Iz nje nastaju klase, pa se na pitanju funkcije »eksploatacije« upravo i razlikuje marksistički tretman klasnih odnosa od analize američke sociologije i psihologije.

»Eksploatacija«, kao funkcija i osnovna determinanta postojanja klasa i suštinski određujućih klasnih odnosa, zajednički je imenitelj za preispitivanje čistote socijalističkih društvenih odnosa. U meri postojanja »eksploatacije« ogleda se i odstupanje od pravih, pravilnih i pravednih socijalističkih društvenih odnosa. Razvoj i upotpunjavanje socijalističke sadržine adekvatno je negaciji, ukidanju i eliminisanju eksploatacije u svim njenim oblicima postojanja, a ne samo u cilju ubiranja »viška vrednosti« transformisanog u profit, ekstraprofit, rente i druge klasično kapitalističke materijalne oblike eksploatacije. Naročito je karakteristično za socijalistička društva da doslednost, nepomirljivost i svesno celishodno određena istrajnost u primeni načela »nagrade prema radu« (posle, takođe, svesno određujućeg i društvenog racionalnog korišćenja ljudskih umno-fizičkih potencijala u kadrovskom razmeštaju prema sposobnostima za određeni društveno-racionalan rad — pa sve do svesno usmeravajuće i dosledne kadrovske politike kao »točka zamajca«), uz ostale činioce procesa rada, podstiče snage u svekolikom radnom stvaralaštvu. A sve to u svojoj doslednosti još ne nalazi mesto do kraja.

Na toj liniji razvitka upravo pothodi Marksova teorija klasa²⁴ trajne vrednosti, koja tokove razvitka klasnih odnosa svodi na svoj

²³ James B. McKee, *Introduction to Sociology*, Michigan, 1969, str. 262.

²⁴ Marks, *Engels, Izabrana dela II*, str. 442—443.

dijalektički smisao — ne — samo na istoriju društva, niti na sadašnjicu, već ona u suštini otkriva zakonitosti neizbežne prolaznosti klasa i klasnih odnosa, negaciju klasnog i istorijsku neophodnost besklasnog društva.

U svom pismu Vajdemajeru od 5. marta 1852. godine, Marks piše: »... što se pak mene tiče, ne pripada mi niti zasluga da sam otkrio postojanje klasa u modernom društvu, niti zasluga da sam otkrio njihovu međusobnu borbu. Buržoaski istoričari su davno pre mene izložili istorijski razvitak te borbe klasa, a buržoaski ekonomisti — ekonomsku anatomiju klasa. Novo što sam ja dao sastoji se u tome što sam dokazao: 1) da je *postojanje klasa povezano s određenim istorijskim fazama razvitka proizvodnje*; 2) da klasna borba neminovno vodi *diktaturi proletarijata*; 3) da ta diktatura čini samo *prelaz ka ukidanju svih klasa i ka besklasnom društvu*.²⁵ U tome je, uglavnom, suština Marksove teorije o klasama i klasnoj borbi, i izraz zakonomernosti razvoja klasnih odnosa sve do njihovog ukidanja. Diktatura proletarijata bez obzira na oblike njenog ispoljavanja određenog, uglavnom, društveno-istorijskim osobenostima svake zemlje, jeste i poslednji čin postojanja klasa, završnica klasne borbe i vesnik ere prave, pravedne i prirodne istorije ljudskog društva i čovekova roda. Radnička klasa, posredstvom diktature proletarijata ne uspostavlja »nov« način eksploatacije sa svojom vlašću (kako su to inače činile sve prethodne vladajuće klase dolazeći na vlast sa smenom društveno-ekonomskih formacija), niti zadržava eksploataciju u bilo kom vidu. Ona likvidira svaki njen oblik a, uz to, i klase i klasne odnose u procesu stvaranja besklasnog komunističkog društva u osnovi kojeg će stajati, pre svega, suštinska ravnopravnost bazirana na principu »ista nagrada za jednak rad«, a ne razjedinjenost i antagonizam između ljudi poput celokupne prethodne klasne istorije ljudskog društva.

Ta istorijska determinisanost — negiranje klasa, jeste i suštinska razlika marksističkog, dijalektičkog, tretmana problematike klasa i klasnih odnosa zasnovanog na naučnoj određenosti — i kvalitativno je distancirana od građanskih mislilaca u tretmanu ove problematike, kako je inače Lenjin to isticao.²⁶

Za socijalističke zemlje danas, kao i za savremeni proces socijalističkog preobražaja sveta — sa manje ili više poodmaklosti i socijalističke sadržine, ostaje kao princip, merilo i »tačka društvene orijentacije« u procesu oslobođenja rada i slobode rada — kao osnova oko čega se spajaju i odvajaju klasni odnosi, bore i glože razne političke partije i ideologije, kao osnova i političke opredeljenosti, upravo praktična društvena aplikativnost načela »nagrade prema radu«, i to pre svega u smislu etičke zasnovanosti »jednakosti« i »nejednakosti« između ljudi za »isti rad po kvantitetu i kvalitetu ista nagrada«, za »veći-veća« — eliminišući time svaki vid »eks-

²⁵ Ibid.

²⁶ Lenjin, Država i revolucija, »Kultura«, Bgd. str. 42.

ploatacije« ne samo po osnovu privatnog vlasništva već i »prelivanja« van konkretnog, merljivog i društveno-vrednovanog rada, s rada, odnosno »pozicije« jednih za račun drugih, i to kako u horizontalnoj povezanosti, tako i vertikalnoj stupnjevitosti odnosa OOUR.

Ako se Zakonom o udruženom radu, koji tek otvara mogućnosti, realno i dosledno realizuje ustavno načelo »nagrade prema radu«, odnosno za »isti rad ista i nagrada«, onda znači da se sa samoupravnim društvenim razvitkom razvijaju i dosledni socijalistički društveni odnosi u čijoj suštini se oformljuje i njihova prava etička sadržina adekvatna u odnosu i prema pojedinačnom, prema radnom čoveku u njima. Socijalizam time postiže svoju istorijsku identifikaciju i u teoriji i u društvenoj stvarnosti — u društvenom biću, potvrđujući Marksovu dijalektiku razvoja klasnih odnosa na liniji njihove negacije i istorijskog prevazilaženja.

Prof. Dr. VLADIMIR RAŠKOVIĆ

SCIENTIFIC THEORY OF MARX AND LENIN ON SOCIAL CLASSES
AND CONTEMPORARY CHANGES OF CLASS RELATIONS

S u m m a r y

In Marxist works, the problems concerning social classes, class relations and class struggle stand among the most important ones, and Marx dedicated »the final part« of his monumental work »Capital« to »classes«, as a kind of synthesis of the whole scientific knowledge and life experience in the working-out of the social science, the revolutionary theory and its realization in practice in the social life.

In his letter to Weidemeier (dated March 5, 1852), Marx stressed that bourgeois thinkers were the ones who discovered the existence of classes, but that he himself founded the scientific theory of classes, discovered the rules of the class relations development, their being the historical categories and the overcoming of class relations in the course of the development of the history of human society up to the appearance of communism.

Such an importance of classes is expressed in the first thought of »The Communist Manifesto« in which the history of the human society is represented as a consequence of the development of the history of classes and class relations. However, later in the period of strong revolutionary transformations during the October Revolution, in the midst of various treatments of classes and their relations, Lenin gave in his work »The Great Initiative« a final definition of classes, and stressed above all their relations to the means of production (i.e. the ownership) as an essential element of the concept of classes, not as a »goal by itself«, but a »means« to achieve the owners' position in the field of distribution. The role of the owners in the organization

of work, as an element in the definition of classes which was highly stressed in the non-marxist sociology (and thereupon the »rationality« of the class of owners as a stimulative factor of the economic life), is in fact the consequence and not the cause of the previously created relation towards the means of production, i.e. the ownership, as a basic lever of class contradictions.

In the non-marxist sociology a number of various elements of class definition were proposed, and they equalized the importance of the »economic factor« with unimportant and non-essential ones and thereby, de facto, concealed the real essence of class division and class relations. On the other hand, there is a tendency to explain a complex class division and a wider class structure in order to show that the bourgeois society is being equalized and losing its sharp, antagonistic relations between work and capital; it is considered, for example, that in the United States there exist some six classes: the upper class, the upper-middle, the middle, the lower-middle and the lowest class. And thereby in various researches instead of an objective, a subjective judgement of the »evaluation« of belonging to a particular class is accepted, having in mind the »wish« to acquire a higher status in the hierarchy of the bourgeois society. But in spite of all that, according to their »own recognition« the working class is in majority in the structure of the bourgeois society (and this confirms the laws of the capitalistic economy — that the development of capitalism develops also its own negation); that is shown also in objective sociological analyses.*

However, in spite of all that, the basic function of the existence of classes is not stressed, but even neglected — i.e. *the exploitation*, which is the essence of class relations; the »divisions« inside both classes (the capitalists — the more wealthy and the less wealthy ones and the workers — skilled and unskilled) are just a matter of quantity, because they all belong to their respective classes, the basic of the class belonging being the exploitation, which differs only in scope and intensity. Hence the overcoming of class relations by the negation of their material basis (i.e. the private ownership of the means of production) is in fact also the negation of exploitation, and therefrom of every other kind of exploitation — and of each other aspect of alienation and deprivation of man in society.

Therefore in the socialistic societies this process is realized in applying the principle »reward according to work«, which consistently eliminates every kind of exploitation, in the sense of »the same work — the same reward«; thereby (with such a materialization of relations) the desalienation of man is achieved, i.e. the liberation of work and its liberty. In such a way a true ethical content of the socialistic social relations is realized and the man — the working man in them; that means that *consistent* socialistic social relations are created, and so the socialism achieves its historical identification in theory and in the social reality — the social being, confirming in practice Marx's dialectics of the development of class relations towards their negation and historical overcoming.

---

* James B. McKee, *Introduction to Sociology*, Michigan State University, 1969, str. 261.

Проф. Д-р ВЛАДИМИР РАШКОВИЧ, Экономический факультет, Белград

НАУЧНАЯ ТЕОРИЯ МАРКСА И ЛЕНИНА ОБЩЕСТВЕННЫХ КЛАСАХ И СОВРЕМЕННЫЕ ПЕРЕМЕНЫ В СФЕРЕ КЛАССОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

Одной из важнейших проблем, которые рассматривает марксизм является проблематика общественных классов, классовых отношений и классовой борьбы. Это еще более подчеркнуто Марксом в „эпilogue“ его монументального труда „Капитал“, говоря в этом эпilogue о „классах“ он дал свою рода синтез совокупного научного познания и жизненного опыта в разработке общественной науки революционной теории и ее осуществлении на практике общественной жизни.

В письме Вайдемайеру (5 март 1852 г.) Маркс подчеркивает, что заслуга открытия существования классов принадлежит буржуазным мыслителям, а создание теории о классах и открытие закономерности развития классовых отношений, их исторической категории и ликвидации классовых отношений в ходе развития истории человеческого общества вплоть до победы коммунизма принадлежит ему, Марксу.

Такое значение классов нашло место и в первой мысли „Коммунистического манифеста“, в котором история человеческого общества проявляется как последствие развития истории классов и классовых отношений. Однако, Ленин позднее в период крупных революционных преобразований в ходе Октябрьской революции находит в водовороте всевозможных отношений к классам и классовым отношениям определение первым и последним в своей работе „Великий почин“, при чем подчеркивает, в первую очередь, отношения к средствам производства (к собственности) как существенному элементу понимания классов, но не как „цели самой по себе“, а „средству“ для достижения желаемого положения собственника в сфере распределения. Роль в организации труда, как элемента в определении классов, который часто подчеркивается в буржуазной социологии (вследствие чего и „рациональность“ класса собственников в качестве поощряющего фактора экономической жизни) в действительности является последствием, а не причиной и то ранее созданных отношений к средствам производства, т.е. „собственности“, как к основному рычагу классовых противоречий.

Буржуазная социология приводит целый ряд различных аргументов классовой определенности, ставя сущность „экономического фактора“ на неважное и второстепенное место, а тем самым де факто скрывает подлинную сущность причины разделения на классы и сущность классовых отношений. С другой стороны, она пытается объяснить разделение на классы и более широкую классовую структуру стремлением буржуазного общества смягчить остроту классовых, антагонистических отношений между трудом и капиталом, указывая, например, на то, что в США имеется шесть классов: наивысший, средний высший и высший, затем: наи-

низший, средне-низкий и высший низкий. При этом в ходе различных исследований принимается во внимание вместо объективной „оценки“ классовой принадлежности субъективное „стремление“ к высшему положению на иерархической лестнице буржуазного общества. При чем в большинстве случаев рабочий класс, „по собственному признанию“ находится в структуре буржуазного общества (это в свою очередь подтверждает закономерность капиталистической экономики — в своем развитии капитализм кроет и свою собственную негацию), что подтверждают и объективные социологические анализы.

Однако при этом не подчеркивается, а наоборот пренебрегается основная функция существования классов, а это *эксплуатация*, которая составляет сущность классовых отношений, и в таком случае „разделение“ на одной и другой стороне классового полюса (средние и крупные капиталисты) и рабочие (квалифицированные и неквалифицированные) имеют количественный характер, но и те и другие являются представителями одного класса, в основе которого лежит эксплуатация различная по своему объему и интенсивности. Отсюда вытекает и преодоление классовых отношений и отрицание их материального основания (т.е. частной собственности на средства для производства) тем самым и отрицание эксплуатации и то в первую очередь экономической, а на этом основании и другого вида эксплуатации — отчужденности и несправности человека в обществе.

Поэтому в социалистическом обществе и применяется принцип „вознаграждения по труду“, который в своей последовательности ликвидирует любой вид эксплуатации, т.е. „за одинаковый труд — одинаковое вознаграждение“, что (при такой материализации отношений) обеспечивает освобождение человека и свободу труда. Это дает подлинное этическое содержание социалистическим отношениям и человеку — рабочему человеку в них, а это, в свою очередь, значит строительство *последовательных* социалистических отношений, в которых социализм получает свою историческую идентификацию и в теории и в общественной практике — в общественной сути подтверждая на практике диалектическое развитие классовых отношений на пути их негации и исторической ликвидации, данные Марксом в его учении.

